KEY SIGHTSEEING OBJECTS IN THE AREA STUDIES AND GEOGRAPHY OF TOURISM OF FRANCE

ЕКСКУРСІЙНІ ОБ'ЄЕТИ В КРАЇНОЗНАВЧИХ РОЗВІДКАХ ФРАНЦІЇ

Борисова Оксана
Національний транспортний університет
Київ, Україна
mariaborysova@gmail.com

Франція — країна з багатою історією, унікальною культурою та неповторним колоритом, яка завжди приваблювала численних дослідників та мандрівників. Країна володіє 44 236 історико-культурними пам'ятками, що включають замки, музеї, собори та інші видатні об'єкти такі як Лувр, Ейфелева вежа, Версаль, Центр Помпіду тощо. Франція – одна з найпопулярніших туристичних країн у світі. Її територія, від мальовничих пейзажів Провансу до величних замків Луари, щорічно відвідується мільйонами туристів з різних країн світу. Проте, значення країни як об'єкта країнознавчих розвідок виходить далеко за межі відомих туристичних маршрутів. Країнознавство, як комплексна наукова дисципліна, прагне до глибокого та багатогранного вивчення території країни, аналізуючи її географічні, історичні, соціальні, політичні, економічні, та культурні аспекти.

Саме тому екскурсійні об'єкти Франції постають не лише як місця масового туризму, але й як ключові елементи, що розкривають глибинні закономірності розвитку французького суспільства, його національної ідентичності та історичної пам'яті, де минуле переплітається з сьогоденням, а локальні особливості стають частиною загальнонаціонального ландшафту. Дослідження екскурсійних об'єктів як джерела країнознавчих знань дозволяє по-новому оцінити країну, розкрити її приховані сенси та глибинні процеси, що формують образ Франції на міжнародній арені.

1. Некропольні екскурсійні об'єкти

В умовах глобалізації проблема осмислення та репрезентації культурної спадщини набуває особливої гостроти. В цьому контексті некрополі, як унікальні носії національної пам'яті, стають популярними екскурсійними об'єктами. На початку XXI століття вони перестали сприйматися виключно як утилітарні місця поховання; сьогодні це повноцінні культурні ландшафти, які концентрують історичний досвід, художні традиції та соціокультурні сенси

різних епох. Це середовище, яке є поліфункціональним і полікомпонентним, тому що включає не тільки матеріальні об'єкти, такі як надгробки, склепи, мавзолеї, але й нематеріальні значення, символи та традиції, які відображають особливості конкретної культури.

Численні дослідники підкреслюють, що інтерес до некрополів у сучасних туристів формується не лише через феномен смерті, але передусім через прагнення зрозуміти історичні процеси, локальну ідентичність, традиції та біографії людей, що зробили внесок у розвиток суспільства (Alistratova, K. E., 2013) Таким чином, відвідування місць поховань стає не тільки способом переживання минулого, але й можливістю актуалізації культурної пам'яті, яка, на думку, німецького спеціаліста з історії релігії та Яна Ассмана, є механізмом тривалого збереження й переосмислення історичного досвіду певної спільноти (Sardak, S. E., & Taran, S. V., 2018).

Некрополі різних історичних епох — від античних поховальних комплексів до міських кладовищ XIX–XX ст. можливо порівняти з текстом, що зберігає інформацію про стилістику мистецтва, релігійні уявлення, форми суспільної організації та соціальні відмінності. Завдяки цьому, екскурсанти отримують доступ до унікального культурного шару, який зазвичай не представлений у класичних музеях. Тут смерть постає не як абсолютний кінець, а як певна культурна категорія, навколо якої суспільства будують складні наративи та традиції вшанування. Саме тому некрополі виступають «просторами пам'яті» — термін, який П'єр Нора, французький історик, засновник концепції «місць пам'яті» (lieux de mémoire) застосовував для позначення місць, де колективна пам'ять матеріалізується та стає доступною для спостереження (Kazmyrchuk, M., 2016). Саме він теоретично обґрунтував, що певні простори (включно з некрополями) стають матеріальними носіями колективної пам'яті. Концепція Нора стала ідеальною теоретичною базою для інтерпретації некрополів як культурних та історичних просторів. Французький соціолог, автор теорії колективної пам'яті Моріс Хальбвакс, довів, що пам'ять існує не лише в індивіда, а й у групи, а некрополі це пряме втілення колективної пам'яті громади або нації. В некрополях ці простори пам'яті набувають особливої інтенсивності, тому, що відображають не лише індивідуальні долі, але й цілі культурні епохи (Kazmyrchuk, M., 2016).

Сучасне розуміння некропольного туризму формується на рубежі XX-XIX століть, коли в великих містах Західної Європи почали створювати «цвинтарі-парки»: Пер-Лашез у Парижі, Кенсал-Грін у Лондоні, Ольшанське кладовище в Празі тощо. Ці простори стали відкритими для відвідувачів, які приходили не лише з метою відтворення поховальних ритуалів, а й для прогулянок, споглядання мистецтва та вшанування відомих персоналій. Архітектура некрополів перетворилася на окремий вид мистецтва, що поєднує елементи романтизму, неоготики, класицизму й символізму. Саме в епоху модерну й сформувалося суспільне уявлення про некрополь як про культурний об'єкт, доступний для публічного та екскурсійного відвідування.

Таким чином некропольний туризм виконує низку важливих соціокультурних функцій. Він сприяє збереженню культурної спадщини, адже

популяризація некрополів привертає увагу до їхнього стану, потреби реставрації та охорони. По-друге, формує історичну свідомість, адже екскурсанти знайомляться з біографіями видатних діячів, дізнаються про культурні та політичні процеси певної історичної епохи, що забезпечує інтеграцію локальної пам'яті в широкий національний контекст. По-третє, некропольний туризм сприяє розвитку міжкультурного діалогу, тому що некрополі часто є мультиетнічними об'єктами, які відображають різноманітність спільнот, що проживали на певній території. Через це відвідування некрополів дозволяє зрозуміти взаємодію культур, релігійні відмінності та особливості спільного історичного простору (Sardak, S. E., & Taran, S. V., 2018).

Естетичний аспект некропольного туризму є важливою складовою його сутності. Численні некрополі створювалися за принципами ландшафтної архітектури та містили вишукані художні елементи, що перетворювало їх на простори не лише скорботи, а й споглядання. Це характерно для цвинтарів-парків в стилі модерн кінця XX століття, де архітектурні та природні елементи було інтегровано у єдину композиційну структуру. Високі аркади, мавзолеї з мармуру та граніту, статуї ангелів, барельєфи, декоративні ковані огорожі, крипти, колумбарії та склепи формують цілісний художній ансамбль, що за своєю естетичною цінністю не поступається відомим класичним музеям. Мистецтвознавці наголошують, що саме на кладовищах краще за все зберігається інформація про локальні художні школи, розвиток надгробної пластики, символічну мову певної некропольної культури та історичні стилі, які в інших міських просторах могли бути знищені або перебудовані (Sardak, S. E., & Taran, S. V., 2018).

Саме Франція, країна з багатою історією та культурою, зберігає у своїх некрополях не тільки пам'ять про видатних особистостей, а й справжні шедеври мистецтва та архітектури різних епох, які сьогодні стали популярними екскурсійними об'єктами. Франція вражає розмаїттям своїх некрополів. Від величних паризьких кладовищ, таких як всесвітньовідомий Пер Лашез, Цвинтар Монмартр, Цвинтар Монпарнас, Цвинтар Батіньоль – Монсо, Цвинтар Пасі, некрополів соборів, що стали місцем спочинку багатьох видатних особистостей, до мальовничих цвинтарів провінційних містечок країни, серед яких особливе місце займають військові некрополі – всі ці об'єкти дозволяють глибше зрозуміти не лише минуле країни, але й її сьогодення, відкриваючи нові грані французької ідентичності.

Особливе місце у некропольному туризмі Франції відведене некрополям Парижа які мають важливе значення як складова міської історико-культурної спадщини та формують окрему категорію об'єктів міського середовища. Це справжні музеї під відкритим небом, де історія, література, музика і кіно лежать поруч, викарбувані в камені. Париж характеризується чітко структурованою системою розташування цвинтарів, яка формувалася упродовж тривалого часу з урахуванням як санітарних, так і соціальних чинників. Починаючи з XVIII століття, старі кладовища в центрі міста поступово закривали, а нові облаштовували на околицях, що відповідало вимогам постійно зростаючого

населення та змінам у містобудівному підході. Мережа паризьких некрополів охоплює як великі муніципальні цвинтарі, так і низку менших місцевих поховань, які підпорядковуються адміністраціям відповідних округів міста (SortirParis., 2026). Сьогодні Париж називають містом, яке елегантно вшановує своїх померлих. Серед основних некрополів міста виділяються Пер-Лашез, Монмартр, Монпарнас, Пассі, а також менш відомі, але історично значущі кладовища, такі як Пікпюс і Калварі. Всі вони розташовані у різних частинах Парижа, що забезпечує територіальний баланс і доступність. Кожен з цвинтарів має власну інфраструктуру, вона включає адміністративні будівлі, колумбарії, крематорії, а також меморіальні ділянки та окремі секції, відведені для різних конфесій або національних громад.

Цвинтар Пер-Лашез або Східне (фр. Cimetière du Père-Lachaise) – найбільший паризький некрополь, розташований у XX окрузі, на східній околиці міста. Він був заснований у 1804 році за ініціативою префекта Парижа Ніколя Фрошо, та став першим муніципальним кладовищем, створеним поза межами центральної забудови, відповідно до нових санітарних норм. Назву новий некрополь отримав на честь єзуїта Франсуа де ля Шеза, духівника Людовіка XIV, який мешкав у маєтку на цій території. Спроєктований некрополь архітектором Александром Теодором Бронньяр, який уявляв собі це місце як англійський сад. Спочатку кладовище не користувалося належною популярністю, оскільки знаходилось на околицях міста. Щоб підвищити його престиж, міська влада організувала символічне перенесення сюди останків славетних постатей французької культури — письменника Мольєра та байкаря Жака Лафонтена, а пізніше тут перепоховали Пьєра Абеляра та Елоїзу – французьких Ромео та Джульєтту. Після цього популярність цвинтаря стрімко зросла, і він почав швидко розширюватися — у 1815 році на кладовище було лише 2000 могил, але до 1830 року воно збільшилося до 33000 (Bouchy, A., 2024).

Зараз некрополь Пер-Лашез є місцем вічного спочинку понад мільйона людей, тут налічується близько 70 000 могил, серед яких безліч архітектурних, скульптурних та мистецьких шедеврів різних часів. Цвинтар є важливою частиною культурної спадщини Франції. Його алеї, що пролягають серед густої зелені, перетворили простір на своєрідний музей під відкритим небом. Тут поховані видатні представники різних епох і сфер — митці, музиканти, письменники, філософи, актори, архітектори, політики. Серед них — Фредерік Шопен, Делакруа, Оноре де Бальзак, який описав це кладовище в останній частині свого романа «Отець Горео» Марсель Пруст, Джим Моррісон (соліст гурту The Doors), Ів Монтан, Оскар Уайльд, Каміль Пісарро, Гертруда Стайн, Аполлінер, Віктор Нуар, Сільвія Монфор, Тьєррі Мюглер та ін. В колумбарії поховані Нестор Махно та Айседора Дункан. Серед відомих поховань є ті, хто користується найбільшою популярністю у туристів. Найчастіше відвідуються могили Жоржа Бізе, Амадео Модильяні, Едіт Піаф, Сари Бернар. Цвинтар відіграє сьогодні не лише культурну, а й соціально-політичну роль. Тут розташовані меморіали жертвам геноциду, воєн, терору. Відомою є, зокрема, Стіна комунарів (Mur des Fédérés) — місце страти останніх оборонців

Паризької комуни в 1871 році. Це місце, що стало символом боротьби за свободу та соціальну справедливість, і досі є місцем паломництва лівих активістів з усього світу (Landru, P., 2023).

Пер-Лашез — це не просто цвинтар, це унікальний простір, де поєднуються історія, пам'ять, культура, архітектура і духовність. Його збереження як туристичного та культурного об'єкта забезпечує глибоку рефлексію над минулим і дає змогу формувати сучасну ідентичність як Франції так Парижа які шанують своїх великих синів і доньок. Площа цвинтаря перевищує 43 гектари, на його території понад 70 тисяч надгробків і меморіальних споруд. Планування кладовища нагадує міський парк з алеями, терасами, сходами та ландшафтними композиціями. Багато надгробків мають унікальну символіку їх архітектурні стилі варіюються від класицизму до арт-нуво й модернізму, що відображає естетичну еволюцію некропольної культури (SortirParis.,2026). Його інфраструктура включає крематорій, колумбарій, офіційні маршрути, мапи для відвідувачів, а також адміністративні служби з догляду за похованнями. Територія цвинтаря поділена на ділянки (дивізіони), що допомагає відвідувачам орієнтуватися серед безлічі поховань.

Пер-Лашез функціонує як діючий некрополь, водночас виконуючи роль меморіального комплексу й туристичного об'єкта. Некрополь має надзвичайно високу туристичну привабливість. Щороку його відвідують понад два мільйони туристів, що робить цвинтар одним із найбільш відвідуваних меморіальних комплексів Європи. Багато туристів приходять не лише для того, щоб побачити могили відомих особистостей, а й щоб прогулятися його численними алеями, насолодитися тишею і відчути глибину історичної пам'яті у центрі Парижа. Цвинтар пропонує спеціальні екскурсії з гідом, оригінальні маршрути, які в Дні європейської спадщини, що відзначаються у вересні кожного року, проводяться безкоштовно.

Цвинтар Монпарнас (фр. Cimetière du Montparnasse) – друге за величиною кладовище Парижа, розташоване у XIV окрузі на лівому березі Сени. Цвинтар відкритий у 1824 році на місці трьох ферм, про що й сьогодні нагадують залишки вежі млина, яка досі стоїть на кладовищі та була визнана історичною пам'яткою. Розташування Монпарнаса стало відповіддю на необхідність перенесення поховань за межі історичного центру міста, відповідно до санітарних вимог епохи. Колишні виноградники ферм, на місці яких розмістився цвинтар, з часом перетворилися на тиху, елегантну зелену зону з прямими алеями, доглянутими деревами й класичною французькою симетрією.

Цвинтар охоплює площу близько 19 гектарів і має більш строгий, геометричний характер, порівняно з романтичним Пер-Лашезем або камерним Монмартром. Його простір поділений на чіткі квартали, що полегшує навігацію серед понад 35 000 поховань. Атмосфера Монпарнасу стримана, інтелектуальна, і водночас сповнена спокою. Це місце, де традиції поєднуються з модернізмом, а строгість надгробків гармоніює з багатством культурних смислів.

Монпарнас — це цвинтар інтелектуалів, філософів, поетів, науковців і художників. Тут поховані письменники — Жан-Поль Сартр, Симона де Бовуар,

Самюель Бекет, Шарль Бодлер, Гі де Мопассан, композитор Каміль Сен-Санс, режисери Жак Демі, Клод Соте, художник Ман Рей, математик Андре Вейль, політики Симона Вейль та Раймон Барре, Симон Петлюра та інші. Ці імена створюють ауру глибокої інтелектуальної спадщини, яка пронизує увесь простір кладовища (SortirParis., 2026). Одна з найвідоміших сучасних могил — надгробок письменника Жюльєна Грака, виконаний у мінімалістичному стилі, що добре відображає дух сучасного інтелектуального Парижа. До могили Сержа Генсбура щодня приносять квіти, квітки на метро і навіть капусту шанувальники з усього світу.

Монпарнас є не лише місцем пам'яті, а й простором для осмислення культури, думки, спадщини. Його часто відвідують студенти, дослідники та шанувальники французької літератури й філософії. Він поєднує в собі урбаністичну впорядкованість і глибину символічного навантаження, а також зберігає живий діалог між минулим і сучасністю. У тиші його алей розгортається історія культурної еліти Франції, що стала частиною світового надбання (Bouchy, A., 2024). Монпарнас утримує статус важливого культурного простору, що поєднує меморіальну функцію з ландшафтною гармонією. Для численних туристичних відвідувань біля входу на цвинтар можна придбати карту, на якій позначені місця розташування відомих могил.

Цвинтар Монмартр (фр. Cimetière de Montmartre) розташований у XVIII окрузі Парижа, на північному заході міста, неподалік від пагорба Монмартр, якому й забов'язаний своєю назвою. Він був відкритий у 1825 році і став третім з великих міських некрополів, створених на околицях столиці на початку XIX століття після закриття старих кладовищ у центрі. Саме рельєф місцевості визначив його незвичне розташування у колишньому гіпсовому кар'єрі, з якого гіпс видобувають ще з галло-римських часів, та частково під мостом Кліші, що надає території специфічного вигляду. Площа цвинтаря становить близько 11 гектарів і є місцем поховання понад 20 000 осіб. Його територія має нерегулярне планування з численними алеями, старими деревами й архітектурно значущими надгробками. Монмартр є діючим кладовищем, хоча нові поховання відбуваються тут в обмеженій кількості, здебільшого у вже наявні родинні гробниці. Інфраструктура включає адміністративні приміщення, пункт охорони, мапи для відвідувачів і визначені маршрути, в тому числі й туристичні (SortirParis., 2026).

Цвинтар відомий великою кількістю поховань представників французької інтелігенції, митців, письменників і музикантів. Завдяки цьому цвинтар набув статусу «некрополя митців», відображаючи дух творчого Парижа. Тут спочивають композитор Гектор Берліоз, письменники Олександр Дюма-син, Еміль Золя, Стендаль, художники Едгар Дега та Гюстав Моро, режисер Франсуа Трюффо, акторка Жанна Моро, модельєр Теофіль Готьє та багато інших. Найпопулярнішою для відвідувань є могила співачки Даліди.

Монмартр зберігає атмосферу історичного паризького некрополя з виразним культурним і меморіальним характером. На відміну від урочистого й монументального Пер-Лашеза, він має більш інтимну, камерну атмосферу. Його алеї вкриті старими деревами, а самі надгробки відзначаються

витонченим оздобленням. Тут збереглася особлива тиша, що контрастує з жвавим життям Монмартру — богемного району, всесвітньо відомого своїми художниками, кабаре та вуличною культурою. Могили на Монмартрі — це справжні витвори мистецтва. Багато з них прикрашені скульптурами, барельєфами, вишуканими епітафіями, часто з образотворчими мотивами, що пов'язані з мистецьким або сценічним життям покійних. Надгробки на цьому кладовищі часто мають елементи романтизму, символізму, а також стилю ар-деко, що дозволяє простежити стилістичну еволюцію французького поховального мистецтва.

Цвинтар Монмартр — не лише меморіальне місце, а й частина культурного маршруту Парижа. Його включають до пішохідних екскурсій по району Монмартр, поряд із базилікою Сакре-Кер та кабаре «Мулен Руж». Завдяки цьому він відіграє важливу роль у туристичній інфраструктурі міста, поєднуючи естетику, пам'ять і культурну привабливість Парижу.

Цвинтар Пассі (фр. Cimetière de Passy) був заснований у 1820 році як кладовище, що створювалися на околицях Парижа після указів Наполеона про заборону поховань у центрі міста. Його відкриття проходило в рамках реформи міського планування та, одночасно, охорони здоров'я, що вимагала винесення некрополів за межі густонаселених районів. Для облаштування цвинтаря було обрано мальовничу місцевість в колишньому селі Пассі — на той час окремому передмісті, яке пізніше увійшло до складу XVI округу Парижа. Ця ділянка належала монастирському саду, що додало місцевості особливої тиші й замкнутості.

Перші роки свого існування цвинтар Пассі був маловідомим і використовувався переважно для поховань місцевої громади. Проте зі зростанням престижу району, що поступово став одним із найелітніших у Парижі, Пассі перетворився на вишуканий некрополь для буржуазії, аристократії та представників культурної еліти. Його близькість до садів Трокадеро та Ейфелевої вежі сприяла не лише впізнаваності, а й створенню особливого іміджу — місця спокою в самому серці престижного паризького ландшафту.

В архітектурному та естетичному відношенні цвинтар Пассі відрізняється строгою впорядкованістю, компактними кварталами та великою кількістю розкішних надгробків. Від самого початку тут дозволяли лише індивідуальні чи сімейні поховання, що відображало соціальний статус більшості осіб, які тут знайшли вічний спочинок. Цвинтар оточений кам'яною стіною, а його вхід оздоблений монументальною аркою. Це підкреслює замкнутий, майже приватний характер простору, який контрастує з демократичнішими кладовищами, як-от Пер-Лашез чи Монпарнас. Монументальні ворота в стилі ар-деко є своєрідною візитівкою некрополя.

Сьогодні цвинтар Пассі вважається символом вишуканості, стриманої елегантності та культурної тяглості. Він нараховує 2600 могил, серед яких найвидатніші представники аристократії, фінансів, промисловості та політики, відомі особистості, такі як композитор Клод Дебюссі, модельєр Юбер де Живанші, акторка Фанні Еллер, принцеса Ірина Оболенська, баронеса де

Ротшильд, художник Едуар Детайль та багато інших діячів мистецтва, музики, науки і дипломатії. Попри свої невеликі розміри, Пассі є цвинтарем із глибоким історичним корінням, що репрезентує світогляд елітної частини паризького суспільства XIX–XX століть (Landru, P., 2010).

На глибині понад 20 метрів під землею, в кар'єрах знаходиться одне з найдивніших кладовищ Парижа. Воно називається кладовищем в катакомбах. Побудоване на площі 11000 м2 у 1800 році, воно містить кістки з кладовищ, які були закриті з причин неплатоспроможності. За наказом Королівської ради 1777 року тіла та кістки були перенесені до підземних кар'єрів, які були перетворені на осуарії.

У катакомби було перенесено рештки мільйонів осіб з понад десяти кладовищ центральної частини міста. Переміщення відбувалося поступово з 1786 до середини XIX століття. Кістки укладали в стіни та зводили з них своєрідні архітектурні композиції з мільйонів черепів, що мали надати простору меморіального характеру. Загальна протяжність підземних галерей, які використовувалися для поховань, перевищує 1,5 кілометра, хоча доступна для відвідування значно менша їх частина. Серед поховань багато невідомих, але є й ті, що заслуговують особливої уваги – Шарль Перро, Рабле де Расін.

Катакомби функціонують як історико-меморіальний та туристичний об'єкт і перебувають під охороною муніципалітету. Їх інфраструктура пристосована до музейного формату: вхід з чітко визначеним маршрутом, обмежена кількість відвідувачів, охорона та інформаційне супроводження. У туристичній крамниці представлені книжки про історію цього місця, а також безліч товарів від ароматичних свічок до дизайнерських прикрас. У контексті розвитку паризьких некрополів катакомби відображають перехід до централізованої системи поводження з рештками, а також уособлюють ставлення до смерті як до суспільного явища, що вимагає окремої просторової організації в межах міста.

Особливе місце у контексті некрополів Парижа займає базиліка Сен-Дені (Basilique Saint-Denis). Вона є не лише культовою спорудою, а й головним некрополем французької монархії. Розташована в однойменному передмісті на північ від Парижа, ця готична святиня з XII століття стала традиційним місцем поховання майже всіх королів Франції, починаючи з Людовика I й до монархів XVIII століття. Таким чином її роль як некрополя визначена не кількістю поховань, а статусом осіб, які там спочивають (SortirParis., 2026). У криптах і капелах базиліки зберігаються саркофаги та надгробки понад семидесяти французьких монархів, їхніх дружин та наближених осіб. Серед них – Людовик IX (Святий), Франциск I, Катерина Медічі, Людовик XVI та Марія-Антуанетта, чиї рештки були перенесені сюди після Французької революції. Надгробки представлені вишуканою готичною скульптурою, що становить виняткову художню цінність. Базиліка Сен-Дені є не лише історичним центром королівських поховань, але й важливим музеєм меморіальної культури. Інфраструктура базиліки пристосована до прийому туристів, із системою екскурсій, музейним простором, цифровими поясненнями й інформаційними матеріалами. У просторі французької некропольної традиції Сен-Дені виконує

унікальну функцію – втілення ідеї державної тяглості, пам’яті династій та сакралізованої влади, що відрізняє її від міських цвинтарів, таких як Пер-Лашез чи Монпарнас.

Загалом, усі некрополі Парижа вирізняються високим рівнем благоустрою та ретельно продуманою, чіткою інфраструктурою, що робить їх комфортними для відвідувачів і туристів. Цвинтарі мають широкі і добре вимощені алеї, що дозволяють зручно пересуватися їх територією. Крім того, на більшості некрополів є спеціальні інформаційні стенди, які розповідають про історію кладовищ, архітектурні особливості, найбільш відомі поховання, що робить відвідування цих місць не лише емоційно насиченим, але й пізнавальним (Landru, P., 2010). Муніципальні служби Парижа активно займаються підтримкою порядку на кладовищах – регулярно проводяться роботи з догляду за могилами, озелененням, а також реставрацією старовинних меморіальних споруд.

Морально-етичний аспект некропольного туризму у Франції та зокрема в Парижі, та ставлення місцевих мешканців до відвідувачів міських кладовищ становить важливу складову сучасної соціокультурної динаміки, що формується на перетині приватної пам’яті, публічного простору та туристичних практик. Упродовж XIX століття у Франції відбулося переосмислення ролі кладовищ: від суто утилітарних поховальних територій вони поступово трансформувалися у простори колективної пам’яті, де відбувалося осмислення зв’язку між живими та померлими. Якщо раніше поховання сприймалося як завершальний етап життя без публічного символізму, то в XIX столітті з’явилися нові уявлення про смерть і пам’ять, що змінили сам устрій некрополів (Alistratova, K. E., 2013).

Поштовхом до цих змін, в першу чергу, стали санітарні реформи: кладовища було винесено за межі міста, а указ 1804 року вперше юридично закріпив право на індивідуальні поховання з відповідним маркуванням. Це сприяло формуванню нової культури жалоби, коли могила перетворилася на відповідний матеріальний знак пам’яті про особу. За визначенням Мішеля Вовеля, така трансформація стала частиною так званої «цвинтарної революції», що була тісно пов’язана з ширшим зсувом у сфері чуттєвості, описаним Філіпом Ар’єсом як поява нового досвіду втрати іншого і, водночас, переосмислення власної смертності. На зміну традиційним релігійним уявленням про спасіння душі прийшли індивідуальні форми пам’яті та емоційного вшанування померлого (Kazmyrchuk, M., 2016).

На основі моделі Пер-Лашез було створено багато інших кладовищ у Парижі та інших містах Франції- кладовище Сен-П’єр у Марселі, чи морське кладовище в Сете тощо. Навіть сьогодні не всі кладовища мають такий облагороджений вигляд, особливо в маленьких селах, де вони досі знаходяться поруч з церквами і не мають тих просторів, як у великих міських некрополях. Однак кладовище вже стає тим важливим елементом культури пам’яті та обожнювання, що вимагає особливого ставлення та уважного розгляду. Відвідування могил близьких людей поступово стає необхідною соціальною нормою. Цей процес розпочинається з похорону, коли родина та певна

соціальна група супроводжують свого померлого до його «місця останнього спочинку», і триває у формі регулярних відвідин могил. Вшанування пам'яті стає необхідним ритуалом, який поєднує емоції, споглядання і молитви. Це також є моментом возз'єднання сім'ї через їхню спільну пам'ять. Відвідини цвинтаря стають дедалі більш частими та повторюваними. У сільських місцевостях люди зазвичай відвідують могили після недільної служби. Кладовища також відвідують у святкові дні, символічно пов'язуючи померлих з річними святами, річницями смерті та важливими сімейними подіями, такими як весілля або урочисте причастя.

Соціальна нерівність, яку французи переживали у житті, також відображається і у смерті, зокрема в обраному місці для поховання. Ця нерівність проявляється через систему так званих концесій, яка приймає дві крайні форми: гробницю та загальну землю (Bouchy, A., 2024). Процес переходу від загальної землі до індивідуальних гробниць був узгоджений наказом від 6 грудня 1843 року, який встановив три категорії концесій: постійні (спадщина Ancien Régime), тридцятирічні та тимчасові (відомі як п'ятнадцятирічні). Безстрокові концесії були найбільш коштовними. Однак, на громадських кладовищах досі залишилась система безкоштовних поховань, що обмежуються лише п'ятьма роками. Безстрокові або вічні концесії розташовуються на основних осях кладовищ, підкреслюючи їх значення. Це нерівність виявлялася і в розрізі самих цвинтарів: нові паризькі кладовища, які були створені після Другої імперії, передбачають тимчасові поховання, тоді як старіші цвинтарі, розташовані ближчі до міських стін, були призначені для вічних концесій. Це нове вигнання мертвих стосується здебільшого бідних або скромних людей. У випадку безкоштовних поховань спостерігається парадокс: пам'ять про померлих зберігається довше, ніж їхні могили. Нерівність посилюється також і через масові могили, зокрема в Парижі, які мають негативне сприйняття серед місцевого населення. Так у єврейській громаді, через релігійні заборони на ексгумацію тіл, багато хто вважав за необхідне поховання в безстрокових концесіях. Це зумовило розвиток товариств взаємодопомоги, які спеціалізувалися на придбанні вічних концесій для своїх членів (SortirParis., (2026).

З постійними концесіями, зазвичай пов'язана гробниця, як найбільш виразний зовнішній знак культу мертвих. Спочатку це були окремі могили, згодом з'явилися родинні пам'ятники, що дозволяли об'єднати померлих родичів у єдиному спільному поховальному просторі. З часом монументальні гробниці набули більшої вертикальності, наближаючи їх до міського пейзажу. Кістки з рекультивованих могил, якщо їх не можна було залишити на місці, зазвичай переносилися до спеціально відведених зон на цвинтарях – осуаріїв. Указ від 1804 року прямо не регулював їхню долю, тому на практиці їх почали групувати в таких колективних сховищах, які існували ще з середньовіччя. Вони відрізнялися формою, обсягом і ступенем оформлення (Кладовище в катакомбах Парижу) . Проте до сих пір, під час копання нових могил знаходять людські рештки, які не мають жодного маркування, а отже, в архівах можуть бути єдиними свідченнями цих смертей. Через це у 1924 році було затверджено

обов’язкове створення окремих осуаріїв із меморіальними написами для останків, вилучених із безстрокових концесій.

Для Франції є типовим процес, коли цвинтарі можуть зникати раніше за самі поховання, що на них знаходяться. Це було пов’язано або з розпадом громади, або з гігієнічними й містобудівними змінами. Так сталося з Цвинтарем Невинних у Парижі, закритим у 1780 році, останки з якого було перенесено до Катакомб. Однак більшість залишків із закритих цвинтарів не мали такої долі. Дослідження колишніх поховань проводяться завдяки профілактичній археології, наприклад, це стосується кладовищ рабів чи зниклих міських некрополів. Осуарії та втрачені кладовища досі залишаються темою, яку недостатньо дослідили.

Особливими некропольними об’єктами є військові кладовища – поховання, призначені для спочинку та пам’яті військовослужбовців, які віддали свої життя заради захисту країни. Такі цвинтарі зазвичай управляються державою і є не лише місцем поховання, а й символом пам’яті, гордості та вдячності військовим. Також, крім місця тиші, відпочинку та роздумів, вони нагадують відвідувачам про цінність миру та свободи. Ці меморіальні комплекси у своєму архітектурному складі, як правило, мають власну символіку, пам’ятники та пам’ятні знаки. Тут розміщуються власні каплиці та церкви для проведення релігійної служби.

Такими об’єктами некропольного туризму є Американське кладовище у Сюрінесі — єдине в Іль-де-Франс і одне з одинадцяти таких місць у Франції, що зазнали найбільших боїв двох світових воєн, таких як Нормандія або Мезьє. Воно нараховує понад 1 500 похованих солдатів, більшість з яких загинула в Першій світовій. Засноване у 1919 році, після Першої світової війни, воно вшановує американських солдатів, що загинули у Франції, зокрема тих, хто помер у військових шпиталях, розміщених навколо Парижа. Після Другої світової війни це місце отримало новий зміст, до нього додали меморіал. На його стінах викарбувані імена сотень військових, зниклих безвісти, чиї тіла так і не було знайдено. Цвинтар має особливе символічне значення: він домінує над столицею і розташований поблизу Монт-Валеріан, ще одного важливого місця пам’яті Другої світової війни. Щороку тут відбуваються офіційні церемонії, зокрема під час Дня пам’яті — американського дня, присвяченого загиблим воїнам.

Меморіал Великої війни в Сент-Анн-д'Оре — це данина пам'яті 240 000 бретонським солдатам, які загинули під час Першої світової війни. Монумент увічнює жертву бретонців, чиї імена висічені в мармурі на стіні у формі підкови, яка оточує ротонду. Вісім тисяч імен солдатів були вписані в мармур монумента, який покликаний бути символом єднання. Статуї святого Михаїла та святого Іва обрамляють символічні могили піхотинця та моряка.

Американський цвинтар у Кольвіль-сюр-Мер, у Нормандії який занурює відвідувачів безпосередньо в історію та переносить на інший бік Атлантики. Близько 10 000 ідеально вирівняних білих хрестів (латинські хрести для солдатів-християн та зірки Давида для солдатів-юдеїв) уособлюють американських солдатів, які загинули за визволення Європи під час Другої

світової війни. Цей величезний простір розташований на березі моря, уздовж пляжу — місця висадки військових у Нормандії, він об'єднує в собі каплицю, меморіал та сад зниклих безвісти.

Національне кладовище Флері–Деван–Дуомон, розташоване неподалік від містечка Верден-Сюр-Мер. Битва под Верденом увійшла в історію як найдовша та одна з найкривавіших битв Першої світової війни на Західному фронті, що тривала 300 днів — з 21 лютого по 18 грудня 1916 року між німецькими та французькими військами. Кладовище було створене у 1923 році і поступово розбудовувалось. Сьогодні величезний комплекс складається з музею, меморіальних споруд та самого кладовища. Цей національний некрополь містить 16 тисяч індивідуальних поховань. Осуарій Дуомон об'єднує 130 000 могил невідомих французьких та німецьких солдатів. Особливістю комплексу є саме те, що крім французьких солдатів тут поховані і німецькі, демонструючи те, що на цьому місці не існує поділу на ворога та свого. Комплекс вражає своєю масштабністю. Над великим за розмірами полем, засіяним білими хрестами, височить «Вежа Мертвих».

Для некропольного туризму військові екскурсійні об’єкти — одна з найскладніших тем, адже подібні локації не можна інтерпретувати в традиційний спосіб; вони потребують делікатної соціальної та етичної роботи, щоб уникнути спотворення сенсу трагедії. Ці об’єкти утворюють багатошаровий і складний меморіальний ландшафт, який поєднує індивідуальну пам’ять, національний досвід, трагічну історію війни та сучасні форми культурної рефлексії. У Франції військові кладовища давно стали повноцінними культурними ландшафтами, що підлягають професійному догляду та інтегруються у музейну і туристичну інфраструктуру міст. Такі моделі передбачають чітку систему зонування, охоронних регламентів, реставраційних протоколів, екскурсійних маршрутів, адаптованих для різних груп відвідувачів, та цифрових платформ, що надають доступ до архівів, мап і біографічних даних. Французькі інституції традиційно використовують меморіальний простір як інструмент діалогу між культурами: через спільні реставраційні проєкти, меморіальні конференції, міжнародні дні спадщини, обміни між музеями, а також через включення некрополів до тематичних туристичних маршрутів. Французькі військові некрополі включені до європейських культурних маршрутів Ради Європи і саме такі маршрути забезпечують широкий туристичний потік та міжнародне визнання. Французький досвід демонструє, що поєднання туристичної функції з охоронною та просвітницькою дозволяє зберігати некрополі без втрати їхнього смислового й історичного змісту.

Серед інших некропольних екскурсійних об’єктів Франції слід зазначити Могилу Святого Ленара на кладовище Андує-Ньовіль (департамент Іль і Вілен), яка, безумовно, є однією з найвідвідуваніших у Бретані. Кладовище розташоване в лісі Борн, на узбіччі дороги до міста Ренна. Ленар, якого католицька церква намагалася ототожнити зі святим Леонардом, був розкаяним розбійником, чию легенду зібрав письменник Поль Себійо у XIX столітті. На цвинтарі Андує-Ньовіль існує культ поклоніння святому Ленару. Спочатку

віряни приходили просити допомоги у святого Ленара, щоб позбутися демона та допомогти маленьким дітям почати ходити. Зараз святий став «універсальним». Його однаково закликають для полегшення найрізноманітніших недуг, пошуку спорідненої душі чи успішного складання іспиту. Це один з популярних туристичних об’єктів департаменту.

Історичний цвинтар Шартрез, занесений до списку пам'яток-популярний екскурсійний об’єкт у місті Бордо. Створений одразу після Французької революції, цвинтар Шартрез є одним із найстаріших і найпривабливіших у Франції. Портал його північного входу вже ціле століття має статус історичної пам'ятки. Весь цвинтар розташований у зоні, занесеної до списку Світової культурної спадщини ЮНЕСКО. Подібно до столичних некрополів, Шартрез є останнім прихистком для багатьох відомих особистостей, його також відвідують заради скульптур та поховальної архітектури. Деякий час на кладовище був похований видатний іспанський художник Франсіско Гойя, пізніше його прах було перевезено до Іспанії, але на кладовище зберігся кенотаф 1928 року. Тут похована бабуся всесвітньо відомого художника Поля Гогена — Флора Трістан — письменниця та одна з попередниць феменізму. У невеликому римському храмі зберігається серце генерала Жана - Віктора Моро. Заснований у 1791 році, цвинтар був облаштований на місці колишніх садів монастиря картезіанців (шартрезів). Це місце вічного спочинку є справжньою скарбницею історії та спадщини з його визначними мавзолеями та каплицями XIX століття, алеями, затіненими липами та тисами, а також поховальними монументами XIX та XX століть. Цвинтар охоплює величезну площу у 29 гектарів, що робить його другим за величиною міським цвинтарем у Франції після Пер-Лашез у Парижі.

Східний цвинтар (Cimetière de l’Est), розташований на північному сході Лілля, є справжнім скарбом французької культурної спадщини. Охоплюючи площу у 22 гектари, цей цвинтар, створений у 1779 році, також відноситься до групи найстаріших і найбільших у Франції. Він відомий своїм архітектурним та біорізноманіттям: тут розміщені поховання з визначною архітектурою, а також росте понад 520 видів рослин. На його території є ставок, зони пізнього викошування трави, мертві стовбури дерев, залишені для комах, і навіть вулики на дахах санітарних приміщень біля входу з боку брами Порт-дю-Баллон (Porte du Ballon). Тут покоїться багато відомих особистостей Лілля, зокрема колишні мери П'єр Моруа та Роже Саленгро. Для численних туристів, що відвідують цвинтар, створений екскурсійний маршрут.

Слід зазначити, що вік цвинтаря залежить не лише від дати його створення, а й від наявності давніх поховань на його території. Наприклад, на цвинтарі Сошерей (Saultchevreuil) знаходиться найстаріша могила, яка належить до епохи короля Людовика XV, а саме до 1746 року. Цей історичний цвинтар, розташований у комуні Вільдьє-ле-Поель у Нормандії, сьогодні налічує лише 156 могил. Виняткове поховання XVIII століття пройшло крізь епохи, переживши потрясіння Французької революції, під час яких було знищено багато старовинних могил, особливо в королівському некрополі Сен-Дені. Таким чином, цвинтар Сошерей є цінним свідченням поховального

мистецтва часів правління Людовика XV —періоду, коли практика поховання починала еволюціонувати до тих форм, які ми знаємо сьогодні.

Як зазначалося, некрополі, такі як Пер-Лашез, Монпарнас, Монмартр тощо, є не лише місцями поховання видатних осіб, але й частиною культурної спадщини Франції. Для місцевих жителів ці цвинтарі – місця, де спочивають їхні родичі, що створює додаткову чутливість до відвідувань цих територій туристами. Для парижан відвідування цвинтарів туристами часто є делікатною темою. У контексті некропольного туризму важливе значення має питання дотримання моральних і етичних норм поведінки під час перебування в цих місцях. Оскільки цвинтарі є частиною історії та культурної спадщини Парижа відвідування їх туристами часто сприймається, з однієї сторони як форма пошани до пам'яті великих постатей, а з іншого – як порушення певних кордонів, коли туристи не проявляють належної поваги до тих, хто спочиває в цих могилах. Для тих туристів, хто відвідує могили видатних осіб, наприклад Оскара Уайльда або Едіт Піаф, може бути більш прийнятним сприйняття таких відвідин, оскільки ці постаті є частиною колективної пам'яті та культурної спадщини. Водночас не менш важливим є питання відвідування менш відомих могил, де туристи можуть сприймати некрополь лише як об'єкт туристичної атракції без відповідної пошани (Bouchy, A., 2024). Важливо відзначити, що парижани розуміють, що паризькі некрополі є важливими місцями для культурного туризму, і багато хто бачить це як можливість для популяризації міста, привернення уваги до історії та збереження культурної спадщини. Ці цвинтарі є не лише місцями поховання, але й відкривають перед туристами величезну кількість історичних, культурних і архітектурних цінностей. Відвідування паризьких цвинтарів стало популярним видом туризму, що також підтверджується статистикою. За різними оцінками, лише цвинтар Пер-Лашез щорічно приймає понад 3,5 мільйони відвідувачів, що робить його одним з найбільш відвідуваних некрополів у світі. Інші некрополі, такі як Монпарнас або Монмартр, також мають значну кількість відвідувачів, хоча їхній потік менш інтенсивний. Цей високий рівень відвідувань свідчить про значний інтерес до некропольного туризму, що, безумовно, впливає на ставлення до цього місцевих жителів.

Екскурсії паризькими цвинтарями, що пропонуються численними туристичними агентствами, набувають все більшої популярності. Тури часто включають в себе не лише знайомство з архітектурними та історичними пам'ятками, але й вивчення культурних особливостей поховань, розповіді про життя і смерть великих осіб, похованих на цих цвинтарях. Інколи екскурсії проводять самі парижани, які працюють гідами і мають особливе ставлення до цих місць, оскільки багато з них мають родинні зв'язки з похованими або ж з поколіннями парижан, які жили і працювали в цьому місті. Вони намагаються передати туристам важливість культурної спадщини і значення місць, які вони відвідують. Деякі з парижан вважають некропольні екскурсії важливими для збереження пам'яті про видатних постатей, в той час як інші сприймають їх як неналежну комерціалізацію пам'яті, що залежить від багатьох факторів, таких як місце поховання, культурна значимість конкретної особи, а також

індивідуальні погляди місцевих жителів. Водночас, екскурсії намагаються проводити з дотриманням певних етичних норм, щоб уникнути порушень та незручностей для місцевих мешканців (Kazmyrchuk, M.,2016). Певна кількість парижан сприймають некропольний туризм як належну пошану до культурної спадщини і частину туристичної інфраструктури міста, інші ж вважають його явищем, що порушує етичні норми і священність цих місць.

Насправді туристична привабливість некрополів не лише не суперечить етичним нормам, а й сприяє збереженню культурної спадщини. Зростання туристичного інтересу, організація тематичних екскурсій або історичних реконструкцій може привернути увагу до проблеми занедбаних поховань і сприяти фінансуванню програм охорони та реставрації їхнього відновлення. Функціонування некрополів як туристичних об'єктів також пов'язане з проблемою балансування між комерціалізацією та збереженням сакрального статусу, завжди виникає ризик спрощення сприйняття історичних особистостей та подій. Частіше відповідальність за популяризацію таких місць лежить на державних та громадських ініціативах, що регулюють межі допустимого щодо використання некрополів у культурному та туристичному контекстах. Філософське ставлення до некрополів як до туристичних об'єктів значною мірою пов'язане з розумінням смерті в культурі та суспільстві.

2. Сакральна природна та культурна спадщина Франції як екскурсійні об'єкти

У межах сучасної культурології та туристично–країнознавчих досліджень поняття сакральної пам'ятки розглядається як багатовимірне утворення, що об'єднує в собі релігійне, історико-культурне, архітектурне та соціокультурне значення. Сакральні пам'ятки, як правило, є матеріальними або нематеріальними проявами релігійної культури, які мають особливий духовний, символічний або обрядовий статус у спільноті. Вони пов'язані з культом, вірою, поклонінням, ритуалами й обрядовістю, а також виступають просторовими показниками сакрального простору в певному історико-культурному ландшафті межами (Alistratova, K. E., 2013). Поняття сакральних пам'яток відноситься до різноманітних об'єктів, що створені в контексті релігійної або містично-обрядової практики. До таких об'єктів належать храми, монастирі, церкви, каплиці, костели, синагоги, мечеті, ступи, пагоди, а також святі джерела, місця паломництва, поховальні споруди (мавзолеї, кургани), обрядові камені та інші елементи, що несуть духовно-символічне навантаження. Вони можуть мати як архітектурно-ансамблевий, так і ландшафтно-просторовий характер. Залежно від рівня значущості, сакральні пам'ятки можуть бути як активними (діючими), так і недіючими або зруйнованими, що збереглися лише фрагментарно.

Франція є однією з провідних європейських країн у сфері збереження, вивчення та популяризації сакральної культурної спадщини. Її територія вирізняється значною концентрацією пам'яток релігійного та духовного характеру, що сформувалися впродовж багатьох століть. Ці об'єкти становлять не лише важливу частину національної ідентичності, а й є складовими

загальноєвропейської культурної спадщини. Сакральні об’єкти Франції охоплюють матеріальні (архітектура, предмети культу, поховання) й нематеріальні (ритуали, паломництва, духовні практики) компоненти й відзначаються високим туристичним потенціалом. Так у 2023 — 2024 роках кількість відвідувань подібних об'єктів у Франції перевищила 51 мільйон, при цьому понад 20 мільйонів відвідувачів становили іноземні туристи, що свідчить також і про потужний міжнародний інтерес до цієї категорії об’єктів. Сакральна спадщина відіграє центральну роль у культурному туризмі та екскурсійній діяльності країни, зокрема в Парижі, де частка релігійних об'єктів у загальному туристичному потоці становить понад 30 %. Річна відвідуваність окремих сакральних пам’яток досягає декількох мільйонів осіб, що забезпечує сталий потік туристичних надходжень і стимулює збереження об’єктів (Landru, P., 2010).

Для порівняння, сакральна культурна спадщина Франції демонструє один із найвищих показників концентрації об’єктів, їх відвідуваності та обсягів фінансування серед країн Європейського Союзу. За кількістю сакральних пам’яток, що перебувають під охороною держави, Франція посідає перше місце в Європі, випереджаючи такі країни, як Італія та Іспанія. На території Франції розташовано понад 45 тис. релігійних споруд, з яких понад 15 тис. мають статус monuments historiques. Для порівняння, в Італії відповідних об’єктів близько 13 тис., а в Іспанії їх понад 10 тис., що засвідчує системність і масштабність охоронної політики Французької Республіки в цій сфері. На глобальному рівні Франція також входить до п’ятірки лідерів за кількістю сакральних об’єктів, включених до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, поступаючись таким країнам, як Італія та Китай, але переважаючи такі країни, як Німеччина, Велика Британія та Японія. При цьому у Франції спостерігається достатньо високий рівень адаптації сакральної спадщини до потреб культурно - екскурсійного туризму: більшість таких об’єктів забезпечені туристичною інфраструктурою, мають власні цифрові гіди, мультимедійні експозиції, а деякі, навіть інклюзивні маршрути для осіб з обмеженою мобільністю (Landru, P., 2010).

Залежно від статусу значущості, сакральну культурну спадщину Франції можна поділити на три групи: об’єкти сакральної спадщини світового значення (визнані ЮНЕСКО), національно значущі сакральні пам’ятки, та регіональні і локальні сакральні об’єкти. Такий поділ є не тільки інструментом упорядкування цих пам’яток за критеріями масштабності їх впливу, а й відображенням ієрархії культурно-історичних, релігійних та соціально-туристичних значень, які вони репрезентують у межах Франції та поза її межами (Alistratova, K. E., 2013).

Так, об’єкти сакральної спадщини світового значення (які визнані ЮНЕСКО) становлять найвищу категорію сакральних пам’яток, і мають визнання міжнародного рівня як такі, що вирізняються винятковою універсальною цінністю. Група нараховує 59 об’єктів, що втілюють ключові етапи розвитку архітектури, мистецтва й релігійної культури людства, зокрема через оригінальність своїх архітектурних рішень, збереженість ритуальної

функції або ж за значущість у формуванні духовної та культурної спадщини Європи. Об’єкти цієї категорії, як правило, включені до програм міжнародного моніторингу, охоплені заходами державного та міжурядового захисту й реставрації, а також відіграють визначальну роль у формуванні культурної дипломатії Франції на глобальному світовому рівні. Наукова, естетична та релігійна значущість об’єктів групи сприяє їх активній інтеграції до європейських культурно-екскурсійних маршрутів, міжнародних паломницьких практик і світових ініціатив у сфері збереження культурної спадщини.

До цієї групи відносяться кілька значущих об’єктів, які є частиною світової сакральної спадщини, що здобули визнання завдяки своєму архітектурному і релігійному значенню. В першу чергу, це Собор Паризької Богоматері, що був включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 1991 році і є яскравим прикладом готичної архітектури. Собор відомий своєю архітектурною оригінальністю та скульптурним оздобленням, яке надає йому глобального культурного значення. Незважаючи на значні пошкодження під час пожежі 2019 року, він продовжує виконувати свою сакральну роль, тривалі реставраційні роботи повністю відновили його історичний вигляд. Не менш значущим у групі є Шартрський собор, який був включений до Списку ЮНЕСКО у 1979 році . Це одна з найбільш автентичних архітектурних пам’яток середньовічної Франції, що відома своїми вітражами, які збереглися з середини XIII століття. Сьогодні Шартрський собор є важливим релігійним центром і місцем паломництва, а також екскурсійним об’єктом, у якому зберігається одна з найбільших колекцій середньовічного мистецтва.

Собор в Ам'єні, який є найбільшим готичним собором у Франції, був включений до Списку ЮНЕСКО у 1981 році. Він вражає своєю архітектурною величчю та багатством скульптурних елементів. Це один з найважливіших зразків готичної архітектури, що має велике релігійне та культурне значення як для Франції так і для Європи в цілому. Місце коронації французьких королів — Собор у Реймсі, включений до Списку ЮНЕСКО у 1991 році. Це чудовий зразок готичної архітектури, який має важливе сакральне значення та символізує політичну стабільність Франції через її коронаційні традиції, що вкорінені у французькому королівському державотворенні (Landru, P., 2010).

Окрім соборів, до групи об’єктів, занесених до Списку ЮНЕСКО входять також численні монастирі та абатства, такі як Абатство Сен-Савен-сюр-Гартемп, що отримало визнання у 1983 році. Його вітражі та фрески є важливими зразками середньовічного мистецтва, що висвітлюють сакральне значення абатства. Не менш значущим є Абатство Фонтене, яке було засноване святим Бернаром у XII столітті. Воно відоме строгістю архітектурних форм і своїм впливом на розвиток монастирського життя в середньовічній Франції. Із важливих сакральних об’єктів групи також слід згадати Абатство Мон-Сен-Мішель, яке було включене до Списку ЮНЕСКО у 1979 році і є одним з найбільш відвідуваних культурних об’єктів країни. Воно знаходиться на острові, вражає своєю архітектурною композицією і має величезне значення як місце паломництва та екскурсійний об’єкт .

Окрему групу становлять об’єкти, пов’язані з паломницьким маршрутом до Сантьяго-де-Компостела – так званим Шляхом Святого Якова. Цей маршрут є одним із найдавніших християнських шляхів Європи, він охоплює низку сакральних споруд, розташованих на території Франції. Серед них – базиліка Святого Сервена в Тулузі, церква Сен-Фуа в Конку, пріорат Сен-П’єр у Муазаку, а також церква Святого Іларія в Пуатьє. Усі ці храми не лише архітектурно представляли романський архітектурний стиль, а й функціонально відігравали основну роль зупинки для паломників, пропонуючи сакральний простір, в якому здійснювалися релігійні практики, молитви та обряди очищення. Ці храми й сьогодні формують структурну й духовну мережу, в якій сакральність тісно пов’язана з мобільністю віруючих, зміцненням християнської єдності та розвитком релігійного мистецтва (Sardak, S. E., & Taran, S. V., 2018).

Наступна група представлена національно значущими сакральними пам’ятками Франції, що мають ключове значення для формування духовної та культурної ідентичності країни. Їх роль не обмежується лише релігійним аспектом, вони, в першу чергу, є важливими елементами національної політичної, мистецької та філософської спадщини. Значна частина з цих 61 пам’яток, хоча й не включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, мають високу культурну цінність і офіційно визнані частиною національної спадщини. Вони є місцями релігійних обрядів, національних свят та паломництва, зберігаючи історичну пам’ять про значущі події та історичні особистості країни. Державні програми охорони цих пам’яток забезпечують їх реставрацію та інтеграцію в культурні та туристичні маршрути країни, сприяючи підтримці релігійного туризму та єдності нації через сакральну ідентичність (Alistratova, K. E., 2013).

Прикладами таких пам’яток є різноманітні культові споруди та некрополі, які мають важливе значення для національної історії та релігійної традиції Франції. Серед некрополів слід відзначити Некрополь Сен-Серве в Рокамадурі, пов’язаний з традицією середньовічного християнського поховального ритуалу, а також Цвинтар Сент-Елуа в Дюнкерку, що є місцем поховання мучеників та священників, які загинули під час різних військових подій. Некрополь Ла-Шартрёз у Бордо, який є духовним центром пам’яті християнської громади південної Франції завдяки похованням видатних діячів духовенства й мистецтва (Landru, P., 2010).

Найчисельнішою групою сакральної спадщини країни є регіональні та локальні сакральні об’єкти, однак їхня значущість часто обмежена певними географічними межами. Вони є важливими для конкретних громад, регіонів та релігійних середовищ, зберігаючи місцеві традиції, культи та обряди. Як правило, ці об’єкти пов’язані з місцевими святими, специфічними формами християнських практик та легендами, що додає їм особливої унікальності. Більшість з цих об’єктів продовжують виконувати функції діючих культових споруд і сьогодні є важливими елементами регіонального культурного туризму. Окрім своєї релігійної ролі, такі об’єкти також сприяють збереженню локальної

ідентичності та спрямовані на підтримку сталих культурних зв'язків між поколіннями.

Так регіон Бретань представлений численними сакральними комплексами, що поєднують релігійну практику з місцевими кельтськими віруваннями. Таким прикладом є селище Сен-Теґек, де сакральна архітектура синтезує католицьку та кельтську традиції. Важливою пам'яткою є також каплиця Сен-Капре в Лангедоці, що зберігає елементи романської архітектури та є об'єктом культу Святого Капре, мученика III століття (Landru, P., 2010). Локальні некрополі, такі як цвинтар Сен-Аманд у Клермон Феррані, мають сакральне значення через поховання місцевих духовних осіб та збереження традицій вшанування померлих у християнській культурі. Вони є важливими для локальної релігійної пам'яті та підтримують зв'язок між поколіннями. Деякі регіональні сакральні об'єкти набувають сакрального значення завдяки релігійним подіям, таким як процесії або фестивалі, які активізують їх особливий статус. Наприклад в Провансі, святкування на честь Святої Марії Магдалини в каплиці Сент-Бом підсилює значення цього об'єкта.

Природна сакральна спадщина являє собою специфічну категорію природних об'єктів, яка охоплює природні ландшафти, географічні утворення, екосистеми, окремі елементи природи (гори, дерева, джерела, печери камені тощо), що набули релігійного, духовного або символічного значення в межах історичного або сучасного світогляду певних соціальних спільнот. Такий тип сакральної спадщини формується на перетині природного середовища та людської духовності, та поєднує в собі архетипні уявлення про святість, ритуальні практики, обрядовість, місця паломництва, а також виступає символом сакралізованого ландшафту. Складові сакральної природної спадщини Франції представлені природними ландшафтами, які сприймаються як священні або наділені особливим духовним статусом (гори, ліси, узбережжя, долини); природними елементами, такими як джерела, камені, дерева, печери, які пов'язані з релігійними обрядами, паломництвом або чудесами; місцями об'явлень, де за легендами чи церковними переказами відбулися явлення Діви Марії, святих або інших надприродних подій; паломницькими маршрутами, що проходять через природне середовище та поєднують кілька сакральних об'єктів, надаючи відповідного змісту всій ландшафтній структурі країни.

В туристичному контексті сакральна природна спадщина є основою для розвитку духовного, паломницького та екологічного туризму. Вона приваблює не лише вірян, але й численних туристів з різних країн світу, зацікавлених у глибшому розумінні символіки природного середовища, його зв'язку з культурними уявленнями та місцевими духовними практиками. Туристичні та екскурсійні маршрути, що включають сакральні природні об'єкти, забезпечують синергію культурного й природного досвіду та сприяють збереженню природного середовища через його культурну актуалізацію.

Сакральна природна спадщина виступає також у ролі чинника духовної самоідентифікації, носія колективної пам'яті та складника культурного ландшафту країни. Такі об'єкти є осередками паломницьких практик, релігійного туризму, культурної медитації та сучасного духовного пошуку.

Вони інтегровані в місцеві традиції, ритуальні, екскурсійні та екомаршрути, що забезпечує їх популярність і водночас підвищує потребу в збереженні унікальності подібного природного середовища. Для детального аналізу та типологізації сакральної природної спадщини Франції запропоновано п'ять основних груп, які дозволяють вивчати та систематизувати об'єкти за змістом, походженням сакралізації та функціональним значенням у сучасному культурному просторі країни.

Перша група — група природних об'єктів релігійно-паломницького значення. Вона охоплює природні локації, які стали основними складниками релігійної практики офіційних християнських традицій. До них належать водні джерела, печери, скелі та природні відкриті простори, у яких за церковними переказами, або свідченнями зафіксоване об'явлення зцілення, чудо або інше сакральне явище. Такі об'єкти інтегровані в структуру релігійних святинь (наприклад, Санктуарій у Лурді), виконують функцію місця культу, є об'єктами масового паломництва, а також є частиною офіційної релігійної географії. Сакральність цих об'єктів є формально визнаною, такою, що забезпечує їх включення до національних програм охорони, а іноді й до переліків ЮНЕСКО. Характерною ознакою є поєднання природної унікальності з релігійним значенням (Sardak, S. E., & Taran, S. V., 2018)

Прикладом об'єктів групи є грот Масаб'єль у Лурді. Це печера біля підніжжя Піренеїв, у якій, за католицькою традицією, у 1858 році відбулося об'явлення Діви Марії дівчині Бернадетті Субіру. Місце стало центром релігійного культу, було збудовано Санктуарій Непорочного Зачаття, джерело в печері вважається чудодійним. Щороку понад 5 мільйонів паломників і туристів відвідують цей комплекс, що є прикладом синтезу природи, релігії та віри в лікувальну силу води. Наступним об'єктом групи є джерело Сен-Мішель у Мон-Сен-Мішель – природна криниця біля підніжжя гори, що вважається освяченою Архангелом Михаїлом. Вода з джерела вважається святою, її використовують у різноманітних релігійних обрядах. Зв'язок із однойменним абатством лише посилює духовне значення місця, роблячи його складовою паломницького та туристичних маршрутів. Ще один об'єкт групи, це Печери Святого Віктора у Марселі – природні порожнини, де у IV столітті виникла одна з перших християнських спільнот на території Галлії. Печери стали місцем усамітнення, молитви й мучеництва, а згодом – підґрунтям для формування чернечої традиції та паломництва.

Друга група сакральної природної спадщини складається з дохристиянських природних об'єктів, сакральне значення яких було сформоване ще в епоху до запровадження християнства, зокрема в межах кельтських, гальських або протороманських культур. Група представлена каменями-дольменами, мегалітами, священними гаями, місцями з елементами тотемізму або природного поклоніння. Сакральне значення таких об'єктів, як правило, репрезентоване через легенди, апокрифічні перекази або синкретичні ритуали. Такі об'єкти важко вписуються в офіційні релігійні практики, проте є важливими для розуміння історичної глибини духовного освоєння ландшафту. Прикладами таких об'єктів є Ліс Невет, що розташований поблизу міста

Локронан у регіоні Бретань і традиційно вважається залишками прадавнього кельтського священного гаю. Цікавим об'єктом є також Гурне–сюр–Оронд, археологічна пам'ятка у департаменті Уаза, де виявлено залишки ритуального огородженого священного гаю (неметону).

Група природних об'єктів в межах охоронних територій зі символічним значенням охоплює об'єкти природної спадщини, що знаходяться в національних парках, природних резерваціях або охоронних зонах, та набули духовного значення завдяки збереженню свого автентичного ландшафту та зв'язку з духовними практиками або через символіку, що супроводжує їх у релігійній культурі. Прикладом є високогірні регіони Альп або Піренеїв, які можуть асоціюватися з недосяжністю, піднесеністю. У цих об'єктах сакральність часто не має офіційного визнання, однак формується через колективні уявлення, мистецькі інтерпретації або сучасні практики духовного екотуризму. Вони поєднують естетичну, екологічну та духовну функції. Так Національний парк Вануаз у альпійському регіоні символізує ідею чистоти, висоти та віддаленості від мирського. Гірські ландшафти також асоціюються з аскезою, духовним очищенням та злиттям з природною сутністю. Місце набуло особливої уваги та популярності у практиках духовного усамітнення.

До групи місць духовної медитації та альтернативних релігійних практик належать природні об'єкти, які не пов'язані з традиційними релігійними формами, але є просторами індивідуального або колективного духовного досвіду. Йдеться про локації, що використовуються у межах неоезотеричних, медитативних, синкретичних та релігійно-екологічних практик. Прикладами таких об'єктів виступають ліси, озера або вершини, що сприймаються як «місця сили», без формального визнання їх сакрального статусу. Таким об'єктом є гора Сент-Бом – місце в Провансі, де, за легендою, усамітнилася Марія Магдалина. Попри часткову інтеграцію в християнську традицію, сучасне використання цього об'єкту охоплює альтернативні духовні практики, включно з медитаціями, енергетичними ритуалами та індивідуальними пошуками сенсу та є популярним екскурсійним об'єктом.

Група місць з містичним, легендарним або езотеричним значенням включає природні об'єкти, символічне значення яких сформоване не через традиційну релігійну практику, а через легенди, містичні наративи, езотеричні інтерпретації або зв'язок із окультними течіями. До них належать такі об'єкти, як гора Бюґараш, ліс Бросліанде та село Ренн-ле-Шато. Духовне значення наведених прикладів базується на літературних сюжетах, апокрифах, гіпотезах про таємні знання чи символічні явища. Попри відсутність формального статусу, такі місця приваблюють значну кількість туристів, дослідників, послідовників езотеричних доктрин і шукачів духовних істин. Такі об'єкти стають осередками альтернативного паломництва, самопізнання та духовної рефлексії, формуючи унікальне поле для культурної сакралізації.

Гора Бюґараш оточена чутками про неземне походження чи підземні цивілізації. За переконанням езотеричних кіл, саме тут розташований «портал» до інших світів. Це місце має значну популярність у середовищі містичних

паломників і духовних шукачів. Ліс Броссліанде – у Бретані, відомий як місце дії легенд про короля Артура, чарівника Мерліна та фею Вівіану.

3. Місця пам’яті відомих українців у Франції як об’єкти екскурсійного туризму

Франція та Україна пов’язані багатовіковою історією, вагому частину якої творили видатні українські діячі — від середньовічної королеви Анни Київської до постатей новітнього часу. Перебуваючи у Франції з дипломатичними, науковими, мистецькими та еміграційними місіями, українці залишили помітний слід у культурному та політичному ландшафті країни. Сьогодні ці сліди втілені в конкретних географічних та культурних локаціях: архітектурних пам'ятках, заснованих інституціях, меморіальних дошках, скульптурах та місцях поховань. Вивчення місць пам’яті видатних українців у Франції крізь призму туризму й екскурсійної справи відкриває значний потенціал для формування пізнавальних, історико-культурних та патріотичних маршрутів. Такі об’єкти є не лише матеріальними свідками українсько-французьких взаємин, а й ефективним інструментом культурної дипломатії. Дослідження та популяризація цих локацій як повноцінних екскурсійних об'єктів дозволяє заново відкривати український вимір європейської спадщини як для міжнародної спільноти, так і для українських туристів.

Безсумнівно, однією з найвідоміших та найпопулярніших українських постатей на території Франції є постать доньки київського князя Ярослава Мудрого — Анни Ярославівни, яка стала дружиною короля Франції Генріха I. Саме вона та її почет стали першими відомими вихідцями з українських земель, які мешкали у Франції. У місті Санліс, яке розташоване за 60 км на північ від Парижа, зберігається пам'ять про королеву Анну. У заснованому нею абатстві Святого Венсана з 1921 р. стоїть скульптура зі світлого каменю на підніжжі якої можна прочитати напис: «Анна Київська, королева Франції». Завдяки ініціативі Посольства Незалежної України попередній напис «Анна Російська» був замінений на такий, який відповідає історичній правді та архівним документам. Президент України В. Ющенко у 2005 році передав місту Санліс в дар від України величний бронзовий пам’ятник королеві Анні (автори монументу – Микола і Валентин Зноби). З 2013 року в місті діє Культурний центр Анни Київської, який є ініціатором щорічних травневих Днів Анни Київської за участі муніципальної влади, української громади та Посольства України (Bouchy, A., 2024).

З Францією тісно переплетена також доля Марії Костянтинівни Башкирцевої — художниці і письменниці, яка народилася у 1860р. у селі Гавронці Полтавської області у заможній дворянській сім'ї, зірка слави якої метеором пролетіла над Європою і згасла.

Перебуваючи у Парижі з 1877 року, вона створила 150 картин, малюнків і скульптурних етюдів, які зберігаються в найвидатніших музеях світу. Всесвітню славу здобув і її «Щоденник», перекладений різними мовами, який сьогодні вважається найцікавішою з книг XIX століття. Померла Башкирцева 31 жовтня 1884року, похована на цвинтарі Пассі в Парижі.

Франція шанує постать Сергія Лифаря, одного з найвеличніших балетних танцівників XX сторіччя та хореографа українського походження, якого сучасники називали богом танцю, генієм балету XX століття. Сергій Лифар народився у Києві, в заможній родині, яка мала глибоке козацьке коріння. Вже з середини двадцятих років XX століття Лифар очолює балетну трупу паризької «Гранд-Опера», театр, якому він віддав більше тридцяти років, був його солістом та хореографом. Сергій Лифар фактично відродив французький балет, його репертуар, трупу, його школу та славу, ставши основоположником нового напрямку в балеті – «неокласицизму». Всього Лифар поставив у Паризькій опері понад 200 балетів, виховав одинадцять зірок балету. У 1947 році Серж Лифар заснував у Парижі Інститут хореографії при Гранд-Опера, з 1955року вів курс історії й теорії танцю в Сорбоні, був ректором Університету танцю, професором Вищої школи музики та почесним президентом Національної ради танцю при ЮНЕСКО. За життя Серж Лифар отримав багато відзнак від різних держав. Він був кавалером найвищих нагород Франції: ордена Почесного легіону та ордена Літератури і мистецтва, володарем найвищої відзнаки балету – «Золотого черевичка» та премії «Оскар», нагороджений Золотою медаллю міста Парижа. У 2004 році, у Парижі на фасаді готелю «Лотті» Сержу Лифарю було відкрито пам'ятну дошку з білого мармуру, а у 2006 році на його честь, в холі Опери князівства Монако була встановлена бронзова скульптура «Ікар» роботи українського митця А. Валієва. Могила танцівника знаходиться неподалік від Парижу на кладовищі Сент – Женевьєв – де – Буа (Bouchy, A., 2024).

Ілля Мечников (1845-1916) видатний біолог, доля якого пов’язана з Францією. Він народився у селі Іванівка неподалік від Харкова. За розроблення фагоцитарної теорії імунітету спільно з німецьким дослідником Паулем Ерліхом, у 1908 році Мечников був удостоєний Нобелівської премії з фізіології та медицини. Великою кількістю праць з еволюційної ембріології Мечников випередив більш ніж на сторіччя формування університетської дисципліни «біологія розвитку», а його фагоцитарна теорія є наріжним каменем в сучасній концепції імунітету людини. У 1887 році І. Мечников виїхав до Парижа, де очолив лабораторію в Інституті Луї Пастера, а з 1905 року став заступником директора закладу. Помер вчений у 1916 році. В парку Інституту ім. Луї Пастера встановлений його бронзовий бюст роботи українського скульптора В. Зноби, а один з корпусів Інституту, урочисто відкритий 26 листопада 1984 року, носить його ім’я. У 2008 році в Інституті Пастера відбулося відзначення сторіччя вручення Іллі Мечникову Нобелівської премії. До урочистостей долучилося Посольство України у Франції.

На цвинтарі Монпарнас у Парижі знаходиться могила українського публіциста, військового, політичного і державного діяча, голови Директорії Української народної республіки у 1919 – 1920 рр., головного отамана війська УНР Симона Петлюри.

Серед інших видатних постатей українського походження, які зробили вагомий внесок у розвиток французького мистецтва, науки та суспільної думки, ставши невід'ємною частиною багатокультурного обличчя Франції, слід

відмітити, Григорія Орлика, Михайла Остроградського, Олександра Шульгина, Володимира Винниченка, Володимира Кубійовича, Євгена Слабченка (Ежен Деслав), Олександра Кульчицького, Соню Делоне, Марка Вовчка та ін. (Bouchy, A., 2024).

Підсумовуючи, слід зазначити, що французькі локації, пов'язані з життям і діяльністю видатних українців, відкривають нові можливості для створення тематичних екскурсійних продуктів, володіють потужним ресурсом для розвитку екскурсійного туризму. Перетворення цих локацій на повноцінні екскурсійні об'єкти вимагає подальшої розробки маркованих маршрутів, інформаційного супроводу та популяризації серед туроператорів, що дозволить залучити як українську діаспору, так і іноземних туристів, зацікавлених у багатокультурній історії Європи. Систематизація та включення цих об'єктів до культурно-пізнавальних маршрутів дозволить урізноманітнити туристичну пропозицію, та неодмінно буде сприяти популяризації української спадщини на міжнародному рівні та створювати міцні підвалини для розвитку культурної дипломатії між Україною та Францією. Подібні маршрути слугують візуальним мостом між історіями двох держав, перетворюючи пам'ять про минуле на живий інструмент сучасної пізнавальної та просвітницької діяльності.

Література

1. Алістратова К. Е. (2013). Містичний туризм: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Географія та туризм, № 26, С. 93–101.*
2. Борисова О.В. (2016). Використання географо-топонімічного аналізу населених пунктів в туристсько-краєзнавчих дослідженнях (регіональний аспект). *http://nbuv.gov.ua./UJRN/eui_2016_1_3*
3. Видатні українці у Франції, матеріали сайту Посольства України у Французькій Республіці. *Режим доступу:* https://france.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/vidatni-ukrayinci-u-franciyi *(дата звернення: 12.07.2026)*
4. Відкриваємо для себе найкрасивіші кладовища Парижа та регіону Іль-де-Франс, матеріали сайту SortirParis. *Режим доступу:* https://www.sortiraparis.com/uk/shcho-vidvidati-v-parizhi/povodzhennia-z-istoriieiu/guides/171735-vidkrivaemo-dla-sebe-najkrasivisi-kladovisa-pariza-ile-de-france *(дата звернення: 14.07.2026)*
5. Казьмирчук М. (2016). Меморіальний і ностальгійний туризм у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Історія, № 4, С. 20–31.*
6. Сардак С. Е., Таран С. В. (2018). Потенціал «темного» туризму в країнах Європи. *Економіка і суспільство, № 18, С. 27–34.*
7. Aude Bouchy, Quels sont les plus anciens cimetières de France ? GPG Granit. *Режим доступу*: https://www.gpggranit.com/conseils/cimetiere/quels-sont-les-plus-anciens-cimetieres-de-france/ *(Дата звернення: 20.07.2026).*
8. Philippe Landrou, Bretagne : ces sept cimetières et lieux de mémoire pas comme les autres, Cimetieres de France et d'ailleurs. *Режим доступу:*

https://www.landrucimetieres.fr/spip.php?article6761 *(Дата звернення: 20.07.2026).*
9. Philippe Landrou, Les cimetières français sont les plus appréciés des touristes internationaux. Cimetieres de France et d'ailleurs. *Режим доступу: https://www.landrucimetieres.fr/spip.php?article2647 (Дата звернення: 10.07.2026).*

REFERENCES

Alistratova, K. E. (2013). Mystical tourism: Foreign experience and prospects of development in Ukraine. *Heohrafiia ta Turyzm*, (26), 93–101.

Borysova, O. V. (2016). Using geographical and toponymic analysis of settlements in tourist and local history studies (regional aspect). *Efektyvna Ekonomika*, (1). http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_3

Embassy of Ukraine in the French Republic. (2020). Prominent Ukrainians in France. https://france.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/vidatni-ukrayinci-u-franciyi

SortirParis. (2026). Discovering the most beautiful cemeteries of Paris and the Île-de-France region. https://www.sortiraparis.com/uk/shcho-vidvidati-v-parizhi/povodzhennia-z-istoriieiu/guides/171735-vidkrivaemo-dla-sebe-najkrasivisi-kladovisa-pariza-ile-de-france

Kazmyrchuk, M. (2016). Memorial and nostalgia tourism in domestic and foreign studies. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, (4), 20–31.

Sardak, S. E., & Taran, S. V. (2018). Potential of "dark" tourism in European countries. *Ekonomika i Suspilstvo*, (18), 27–34

Bouchy, A. (2024). What are the oldest cemeteries in France? GPG Granit. https://www.gpggranit.com/conseils/cimetiere/quels-sont-les-plus-anciens-cimetieres-de-france/

Landru, P. (2023). Brittany: These seven cemeteries and places of memory like no other. Cimetières de France et d'ailleurs. https://www.landrucimetieres.fr/spip.php?article6761

Landru, P. (2010). French cemeteries are the most appreciated by international tourists. Cimetières de France et d'ailleurs. https://www.landrucimetieres.fr/spip.php?article2647

.

ABSTRACTS

Section 1. Historical aspects, evolution, and modern transformations of key destinations

***Vadym Orekhovskyi*. Tourism in the Ancient World: Features of Development in Ancient Greece and Rome**. The aim of the study is a comprehensive analysis of the development of travel and early forms of tourism in Ancient Greece and the Roman Empire. It reveals the main conditions of travel in the ancient world: the condition of roads, means of transport, the features of sea travel, as well as the risks associated with robbery and piracy. Considerable attention is paid to the social aspects of travel, in particular the institutios of hospitality and the formation of the first elements of tourism infrastructure. The author examines in detail different types of travel: religious, sports, health, educational, trade. It is shown that such travel was an important component of the cultural, economic and religious life of ancient societies. The emergence of elements of tourist culture - souvenirs, graffiti, guide services and the emergence of specialized travel routes - is highlighted. In general, the study demonstrates that in the ancient world there were already numerous features inherent in modern tourism.

***Vasylchuk Volodymyr*. Historical aspects of the evolution of tourism in Germany.** The section explores the genesis, evolution, and current state of the tourism sector and the hotel industry in Germany in the context of world civilization development and globalization processes. The transition from spontaneous travel to organized tourism under the influence of industrialization and the expansion of railway and shipping transport is examined. The evolution of theoretical approaches to tourism studies (ranging from early German-language concepts of Fremdenverkehr to modern interdisciplinary research) is analyzed. Special attention is paid to the philosophical and anthropological aspects of travel through the concept of Homo viator, as well as the role of sacred texts and pilgrimage in the historical development of journeys.
The stages of the formation of the hospitality industry are highlighted—from ancient and medieval roadside taverns and monastic shelters to luxury grand hotels and modern hotel chains. The regional specifics of tourism development in the federal states of Germany are investigated, focusing on the role of the exhibition business, gastronomic and wine tourism (features of German winemaking and traditional festivals such as Oktoberfest), as well as health, wellness, and sanatorium-resort potential. A statistical and economic analysis of the relationship between regional GDP and tourism development indicators is carried out. The activities of leading

industry associations and the state policy supporting and regulating the tourism sector at the present stage are characterized.

***Tsypko Victoria*. Cruise Tourism in the Context of Global Transformations and Challenges: The UAE Experience**. This section of the monograph highlights the theoretical and methodological foundations and current development trends of cruise tourism as a highly dynamic element of the global hospitality industry. The evolution of water journeys, the specifics of cruise product classification, as well as key organizational, legal, and marketing aspects of marine and river tourism operations are examined. Special attention is focused on analyzing the infrastructure potential, route geography, and consumer behavior patterns on a global scale.

Using the United Arab Emirates as a case study, the prospects of transforming the region into a leading global cruise hub are comprehensively analyzed. The role of key port terminals (Dubai, Abu Dhabi, and Sharjah) and the Cruise Arabia regional alliance in developing multimodal logistics and the «Fly-Cruise» system is determined. The socio-economic impact of the industry, the influence of seasonality, and environmental safety challenges are assessed, alongside outlining strategic directions for the sustainable development of cruise tourism taking into account modern trends in decarbonization and digitalization.

***Borysova Oksana.* Sightseeing Objects in the Area Studies of France**. The monograph examines the theoretical and practical aspects of studying France's excursion sites within the context of country studies and the development of excursion tourism. Particular attention is devoted to the historical-cultural, sacred, and memorial dimensions of the country’s tourism space, which allows for revealing the multifaceted nature of its national heritage, the specifics of cultural memory formation, and the significance of material and immaterial values in preserving historical identity. Within the framework of the research, necropolis excursion sites are considered as sources of historical information and components of the cultural landscape, along with France's sacred natural and cultural heritage as an important resource for educational tourism.

A special place is occupied by the study of memorial locations associated with the life and activities of prominent representatives of Ukraine, which contributes to deepening the understanding of Ukrainian-French cultural interrelations and actualizes the potential of such sites in the development of thematic excursion routes aimed at fostering international cultural dialogue.

Section 2. Economic impact, specialized types, and regional specificities

Shcherbakova Nadiia. **The Impact of International and Domestic Tourism on the US Economy**. This work examines the impact of international and domestic tourism on the economy of the United States of America. It analyses trends in tourist flows, expenditure, value added and employment, and identifies the role of tourism in the development of transport infrastructure, the hotel and restaurant sector, the retail trade and the entertainment industry. The paper examines the characteristics of the recovery of tourism following the COVID-19 pandemic, current trends in international and domestic tourism demand, as well as the main challenges and prospects for the development of the US tourism industry. It substantiates the cross-sectoral nature of tourism and its significance for economic growth, job creation and regional development.

Lavrynovych Olena. **Theoretical Foundations and Dimensions of Inclusive Tourism Implementation: The Spanish Experience**. The study provides a comprehensive theoretical and methodological examination of inclusive tourism as an integral component of the contemporary socially oriented development of the tourism sector. It analyzes the evolution of conceptual foundations of accessibility in tourism—ranging from socio-compensatory models and the «tourism for all» concept to modern universal approaches and the barrier-free paradigm, which is of particular relevance to Ukraine in the context of postwar recovery. The multifunctional nature of inclusive tourism is revealed, combining recreational, rehabilitation, and sociocultural functions, while ensuring the integration of universal design principles across all stages of tourism product creation. The core dimensions of inclusive tourism implementation—state-regulatory, infrastructural, organizational-managerial, sociocultural, and personal—are identified and characterized, forming a holistic analytical model for ensuring an accessible and barrier-free environment. Based on the generalization of international experience (specifically Spanish practices) and domestic realities, the study substantiates pathways for developing an inclusive tourism ecosystem that harmonizes public policy, digital technologies, transport infrastructure, and professional ethics to guarantee equal opportunities, mobility, and respect for human dignity.

Gedin Maksim. **Features of the Development of Cultural and Educational Tourism in China and Ukraine**. This paper examines the distinctive nature and uniqueness of the development of cultural and educational tourism in China and Ukraine. It analyses its key destinations and main trends, which characterise the significance and essence of this category. It has been established that, in addition to

its informational nature, this type of tourism is also cognitive, educational and elitist in character, promoting and explaining cultural ideas aimed at satisfying consumer needs through the use of tourism products. It has been established that both countries possess exceptionally rich resources; however, their tourism potential, infrastructure and management strategies differ significantly. The key factors for the successful development of cultural and educational tourism in China have been analysed, in particular government policy, strategic planning, infrastructure projects and the active digitalisation of the cultural sector. A comparative analysis has been carried out between the Chinese experience and the opportunities for Ukraine, where historical, cultural and religious tourism holds significant potential. The prospects for implementing China's best practices to develop Ukrainian cultural and educational tourism have been identified. Historical parallels and opportunities for the development of religious tourism in China and Ukraine have been established, using the example of the potential for organising pilgrimage tours within the framework of Buddhism, Taoism and the educational and cultural practices of Confucianism.

Ivasyshyna Nataliia. **Current State and Prospects for Tourism Development in Brazil**. The study examines the current state and development prospects of tourism in Brazil in the context of international tourism and the global services market. It considers the economic, social, and integration functions of international tourism and identifies the key factors influencing its development, including economic conditions, infrastructure, political stability, and security. Particular attention is paid to Brazil's significant tourism potential, based on its natural resources, cultural heritage, and opportunities for developing various types of tourism, including beach, ecotourism, cultural, educational, and event tourism. The study identifies the main challenges facing Brazil's tourism industry, such as security concerns, uneven infrastructure development, socioeconomic disparities, and environmental issues. A comparative analysis of Brazil, Mexico, and Spain highlights Brazil's relative disadvantages in tourism infrastructure and the scale of international tourist flows, while also demonstrating its considerable potential for future growth. The results of PEST and SWOT analyses confirm that effective government policies and investment support can contribute to strengthening Brazil's position in the global tourism market. The study concludes that international tourism is an important driver of economic development and that Brazil has favourable conditions for further tourism industry expansion.

Section 3. Innovation, sustainable development, and historical and cultural potential of markets

***Bondarenko Vladislava*. Innovative Mechanisms for the Development of Canada's Hotel Business in the Context of Digitalization, Sustainable Tourism, and Transformation of Consumer Demand**. This research examines the mechanisms and strategic approaches underpinning the innovative development of Canada's hotel industry amid the ongoing digital transformation of the economy, the advancement of sustainable tourism, and the evolution of consumer demand. It provides a comprehensive analysis of the principal determinants of structural and operational change within the sector, including technological progress, shifting tourist preferences, the recovery of the tourism industry following the global pandemic, and the distinctive regional and natural tourism assets of Canada. Particular emphasis is placed on the implementation and integration of digital technologies into hotel management and service delivery, encompassing online reservation platforms, property management systems, artificial intelligence, process automation, and personalized guest services. Furthermore, the research examines the growing role of environmental responsibility, efficient resource utilization, and sustainable business practices in enhancing the operational effectiveness and competitive position of Canadian hotels.

The research establishes strategic priorities for the modernization of the hotel industry through the systematic integration of digital innovation, sustainability principles, customer-oriented management approaches, and human capital development. It identifies the principal opportunities and constraints associated with technological transformation, including capital investment requirements, cybersecurity threats, data protection challenges, workforce competencies, and organizational adaptation. The proposed conceptual framework underscores the importance of aligning technological innovation, environmental sustainability, and service quality to strengthen the long-term resilience, adaptability, and competitiveness of Canada's hotel sector. The theoretical and practical implications of the research may be relevant to scholars, academic professionals, students, tourism and hospitality practitioners, and policymakers engaged in advancing sustainable and innovation-oriented development within the hospitality industry.

***Ivanchuk Svitlana*. The Uniqueness of Active Tourism in Australia**. The development of active tourism in Australia is examined in the context of the country's unique natural and recreational resources, tourism infrastructure, and current trends in the global tourism industry. It explores theoretical approaches to defining active and adventure tourism and their relationship with the sustainable

development of tourist destinations, the protection of natural heritage, and the preservation of cultural values. The book characterizes Australia's key resources for active recreation, including ocean coastlines, coral reefs, mountain ranges, desert landscapes, tropical rainforests, national parks, and protected natural areas. Particular attention is paid to such tourism activities as trekking, hiking, surfing, diving, cycling, camping, kayaking, rock climbing, and adventure travel.
The book highlights the socioeconomic significance of active tourism for regional development in Australia, support for local communities and small and medium-sized tourism businesses, and enhancement of the country's international tourism appeal. It examines current challenges facing this sector, including tourist safety, the conservation of vulnerable ecosystems, the management of tourist flows, adaptation of infrastructure to climate change, and compliance with environmental responsibility principles. The importance of an integrated approach to tourism product development is substantiated, emphasizing the combination of natural resources, physical activity, cultural experiences, quality services, and the responsible use of tourist destinations. The book may be of interest to researchers, educators, students, tourism professionals, and anyone interested in the development of active tourism and the sustainable management of tourist destinations.

***Podpisnov Denys*. Military-historical heritage as a factor in the development of international tourism in Poland and the Baltic states**. This chapter examines military-historical heritage as a driver of international tourism development in Poland and the Baltic states. Drawing on the concept of dissonant heritage (Tunbridge & Ashworth), it uses systemic, comparative and structural-functional approaches to identify the shared mechanisms and the regional differences in how a militarised past is turned into a tourism product. The Polish model is multilayered. It combines the adaptive reuse and museumisation of fortifications and castles (Malbork, Zamość, Toruń, Modlin, Przemyśl), the conversion of former Soviet garrison towns (Bornesulinowo), the development of dispersed battlefield landscapes (the Battle of Łódź), the modernisation of interpretive museums (the Warsaw Rising Museum), and the ethically regulated memorialisation of Nazi camps (Auschwitz-Birkenau, Majdanek, Sobibór). The Baltic model is built mainly on twentieth-century "difficult" heritage: occupations, the Cold War and the restoration of independence. It rests on the "brown" and "green" heritage of the former Soviet coastal zone and on cross-border cooperation through the Military Heritage project. The revitalisation cases of Lennusadam in Tallinn, Karosta in Latvia and the Cold War Museum near Plungė in Lithuania show different ways of balancing commercialisation with memorial ethics. The author concludes that military heritage becomes a competitive international tourism resource only with effective institutional management, diversified funding

(including EU funds), modern interpretation, adequate infrastructure and the involvement of local communities. In both regions, military-historical tourism has moved beyond a niche segment. It now serves as a multifunctional instrument of regional development, cultural diplomacy, historical education and territorial branding.

ABOUT THE AUTHORS

Section 1. Historical aspects, evolution, and modern transformations of key destinations

1.1. *Vadym Orekhovskyi* – D. Sc. in Historical Sciences. Professor.
Professor of the department of food technologies, hotel and restaurant and tourist service. Chernivtsi trade and economic institute.
State University of Trade and Economics. Chernivtsi. Ukraine

1.2. *Vasylchuk Volodymyr* – D.Sc. in Historical Sciences. Professor.
Head of the Department of History and Tourism.
Kyiv National Linguistic University. Kyiv. Ukraine.

1.3. *Tsypko Victoria* – Professor. Professor at the department of Tourism.
Head at the Department of Tourism.
National Transport University. Kyiv. Ukraine

1.4. *Borysova Oksana* – Ph. D in Geographic Sciences.
Associate Professor of the Department of Tourism.
National Transport University. Kyiv. Ukraine.

Section 2. Economic impact, specialized types, and regional specificities

2.1. *Shcherbakova Nadiia* – Ph. D in Economic Sciences
Associate Professor. Associate Professor of the Department of Tourism.
National Transport University. Kyiv. Ukraine.

2.2. *Lavrynovych Olena* – Ph. D in Philosophy Sciences.
Associate Professor of the Department of Philosophy and Pedagogical.
National Transport University. Kyiv. Ukraine.

2.3. *Gedin Maksim* – Ph. D in Historical Science, Associate Professor .
Associate Professor of the Department of History and Tourism.
Kyiv National Linguistic University. Kyiv. Ukrain.

2.4. *Ivasyshyna Nataliia* – Ph. D in Economic Sciences.
Associate Professor. Associate Professor of the Department of Tourism.
National Transport University. Kyiv. Ukraine.

Section 3. Innovation, sustainable development, and historical and cultural potential of markets

3.1. *Bondarenko Vladislava* – Senior Lecturer of the Department of Tourism. National Transport University. Kyiv. Ukraine.

3.2. Ivanchuk Svitlana – Ph. D in Economic Sciences. Associate Professor. Associate Professor of the Department of Tourism. National Transport University. Kyiv. Ukraine.

3.3. *Podpisnov Denys* – Assistant Lecturer of the Department of Tourism National Transport University, Kyiv, Ukraine

INTERNATIONAL TOURISM IN THE MODERN WORD , PH Education and Sciense , 2026 , 305 p.

Editorial board

1. **Tsypko Victoriia**–Professor. Professor at the department of Tourism. Head at the Department of Tourism. National Transport University. Kyiv. (Ukraine);
2. **Vasylchuk Volodymyr** – D.Sc. in Historical Sciences. Professor. Head of the Department of History of Ukraine and Tourism. Kyiv National Linguistic University. Kyiv. (Ukraine);
3. **Shcherbakova Nadiia –** Ph. D in Economic Sciences. Associate Professor. Associate Professor of the Department of Tourism. National Transport University. Kyiv. (Ukraine).

Reviewers

Ing. Marek Dvořák, Ph.D., Ing.Paed.IGIP is an assistant professor and researcher at the Department of Trade and Finance, Faculty of Economics and Management (PEF) at the Czech University of Life Sciences Prague (ČZU) https://sciprofiles.com/profile/Dvorak

mgr. Yekimov Sergiy PhD , assistant professor ,Faculty of Business and Economics , Department of Business Economics, Mendel University in Brno https://pef.mendelu.cz/lide-na-mendelu/?pid=125349&psn=200

Publishing house Education and Science s.r.o.
· IČO : 271 56 877 · Olštýnská 607/1, Praha 8· MS v Praze , oddíl C,vložka 100614.

ISBN 978-80-909811-4-0

© Team of authors , 2026

TABLE OF CONTENTS

Section 1. Historical aspects, evolution, and modern transformations of key destinations

1.1. Tourism in the Ancient World: Features of Development in Ancient Greece and Rome 6
1.2. Historical Aspects of the Evolution of Tourism in Germany 35
1.3. Cruise tourism in the context of global transformations and challenges: The UAE experience 58
1.4. Excursion Objects in the Area Studies of France 84

Section 2. Economic impact, specialized types, and regional specificities

2.1. Impact of International and Domestic Tourism on the US Economy 109
2.2. Theoretical Foundations and Dimensions of Inclusive Tourism Implementation in Spain 143
2.3. Specifics of the Development of Cultural and Educational Tourism in China and Ukraine 162
2.4. Current State and Development Prospects of Tourism in Brazil 190

Section 3. Innovation, sustainable development, and historical and cultural potential of markets

3.1. Innovative Mechanisms for Hotel Business Development in Canada in the Context of Digitalization, Sustainable Tourism, and Consumer Demand Transformation 222
3.2. Uniqueness of Active Tourism in Australia 247
3.3. Military-Historical Heritage as a Factor in the Development of International Tourism in Poland and the Baltic States 276

Annotation 297

About the authors 304